

УДК: 330.341.1:378

ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

КОРОЛЬОВА Т.С., к.е.н., ст.наук.сп.,
Одеський державний економічний університет, м. Одеса

Постановка проблеми у загальному вигляді. Одним із головних питань розвитку вищої освіти є формування такої її структури, яка б в контексті соціально-економічних процесів, що відбуваються в державі, забезпечувала би якісну підготовку висококваліфікованих, конкурентоспроможних, гармонійно розвинутих спеціалістів. Це завдання, перед усім, забезпечується переходом освіти до інноваційного типу, що є характерною особливістю сучасного її розвитку. В основі інноваційного типу розвитку лежить цілеспрямований пошук, підготовка та реалізація нововведень, які дозволять підвищити ефективність функціонування сфери вищої освіти, основних її складових (навчальної, науково-дослідної, виховної) та рівень задоволення суспільства і окремих його членів в освітянських послугах. Сьогодні для підвищення ефективності діяльності вищих закладів освіти, поряд з нововведеннями у навчальний процес і науково-дослідну роботу та підвищенням якості підготовки фахівців, треба також враховувати такі чинники, як диверсифікацію джерел фінансування, ринкову конкуренцію в освітній сфері, вимоги міжнародних стандартів освіти.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблеми інноваційного розвитку, описані в літературі такими авторами як Балабанов І.Т., Лапін М.І., Ніколаєв О.І., Прігожин В.П., Харічков С.К., в більшості відносяться до виробничої сфери, де інновації розглядаються як оригінальні вироби, покращання або модернізація існуючих продуктів, нові види продуктів і технологій – як результат науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт. [1- 4] Інновації, перед усім, розглядаються ними як процес інвестування коштів в економіку для забезпечення науково-технічного прогресу, а інноваційний тип розвитку визначається як діяльність з безперервної підготовки та реалізації нововведень, яка постійно ускладнюється та удосконалюється. [5, с.11]

Інноваційний процес, в свою чергу, має певні напрямки. Напрямок, як економічна категорія, різними авторами визначається по-різному. Так, Біловодська О.А. пише, що "напрямок інноваційного розвитку – це визначений шлях, або рух, що базується на впровадженні і реалізації інновацій, які зумовлюють поліпшення кількісних та якісних характеристик діяльності підприємства, забезпечують зміцнення його ринкових позицій та створюють умови для його прогресивного розвитку." [6, с.12]

У вітчизняній та зарубіжній літературі описані різні підходи до вибору стратегії та різних напрямків інновацій. Але абсолютна більшість їх адаптована до матеріальної сфери економіки. Ми вважаємо за необхідне викласти деякі

методологічні підходи та запропонувати класифікацію напрямків інновацій, яка, на наш погляд, більш відповідає характеру та результатам освітньої діяльності вищих навчальних закладів.

Мета дослідження. Метою дослідження є визначення структури, видів та специфіки інноваційних процесів у освіті. Необхідність детального дослідження інноваційних процесів у сфері вищої освіти та науки ВНЗ продиктовані тим, що вони, на відзнаку від сфери матеріального виробництва, носять глобальний характер, в значній мірі створюють інноваційний клімат і конкурентоспроможність економіки в цілому.

Виклад основного матеріалу. Одним із важливіших чинників впливу на інноваційні процеси у матеріальній сфері є розповсюдження нових знань через фахівців, які одержали вищу освіту. В цьому сенсі освітянська сфера відіграє вирішальну роль у формуванні інноваційного клімату в країні. Отже, інноваційні процеси у сфері вищої освіти поєднують дві цілі: перша – удосконалення навчального процесу, підвищення ефективності наукових досліджень і, на цій підставі, покращання якості підготовки фахівців, друга – створення інноваційного клімату та конкурентоспроможності економіки в цілому через передачу нових знань.

Інноваційні процеси у сфері освіти мають свої особливості, пов'язані зі специфікою змісту, завдань, цілей та особливостями кінцевого результату освітянської діяльності. Окрім того, є значні відзнаки між окремими групами ВНЗ за профілем підготовки фахівців, що в певній мірі впливає на характер і функціональне призначення інновацій.

За прийнятою Міністерством освіти і науки України класифікацією вищих закладів освіти, вищі навчальні заклади III-IV рівня акредитації діляться на такі групи:

Таблиця 1.

**Класифікація ВНЗ України III-IV рівня акредитації
за профілем підготовки фахівців**

№№	Групи вищих навчальних закладів за профілем підготовки фахівців	Чисельність	У %%
1	Класичні університети	25	7,2
2	Технічні	29	8,4
3	Технологічні, будівництва та транспорту	33	9,6
4	Педагогічні, гуманітарні, фізичного виховання і спорту	35	10,1
5	Культури, мистецтва, живопису, скульптури та дизайну	14	4,1
6	Охорони здоров'я	15	4,3
7	Аграрні	22	6,4
8	Права, економіки, управління, підприємництва і торгівлі	30	8,7
9	Приватні	142	41,2
	Всього	345	100

Спираючись на світовий досвід, можна представити такі види інновацій, адаптовані до освітянського середовища:

➤ *Економічні інновації* підрозділяються у залежності від того, які види продукту виробляє та впроваджує університет. Інноваційна діяльність може бути спрямована на освітянську діяльність – роботу науково-викладацького персоналу з створення нових програм, розробки нових курсів, відкриття нових спеціальностей, підвищення кваліфікації спеціалістів тощо. Але сфера інноваційної діяльності може поширюватися за рахунок впровадження новацій у наукову сферу та сферу освітніх послуг. Само цей вид інноваційної діяльності представляється нам найбільш перспективним, тому що поряд з удосконаленням процесу навчання він сприяє збільшенню обсягів фінансування та їх диверсифікації.

➤ *Технологічні інновації* визначаються у створенні нових методик і технологій, спрямованих на удосконалення навчального процесу (ТВ-технології, Інтернет-технології, технології дистанційного навчання, кейс-технології).

➤ *Управлінські інновації* спрямовані на організацію роботи обслуговуючого персоналу, визначення компетенції працівників, підвищення корпоративної культури університету.

➤ *Організаційні інновації* пов'язані з удосконаленням організаційної структури університету та його підрозділів, впровадженням нових систем управління. Такі новації спрямовані на формування нового типу управління адаптованого до сучасних умов розвитку освітньої галузі, а саме: створення технологічних парків, бізнес-інкубаторів, центрів сертифікації та управління якістю, захисту та оцінки інтелектуальної власності, служб маркетингу і реклами, лізингових компаній та інших інноваційних структур, що забезпечують прибуток.

➤ *Інформаційні* пов'язані з оптимізацією інформаційних потоків щодо результатів діяльності окремих ВНЗ, а також їх структурних підрозділів, підвищення достовірності та своєчасності одержаної інформації.

➤ *Соціальні* направлені на покращання умов праці, відпочинку студентів і викладачів, підвищення оплати праці, соціальних виплат.

Що стосується *технічних* інновацій, то у сфері вищої освіти вони впроваджуються у експериментальному виробництві, лабораторіях, дослідних ділянках тощо, які належать вищим навчальним закладам технічного, технологічного, медичного та аграрного профілю.

Наведена класифікація видів інновацій у вищій школі має не тільки науковий інтерес, але й практичну значущість. Вона надає цілісну картину інноваційної діяльності університету, дозволяє визначити його статус (інноваційний університет, не інноваційний університет), виявити недоліки прийняття конкретних заходів щодо удосконалення інноваційної діяльності у вищому навчальному закладі.

Слід відмітити, що між окремими видами інновацій не існує чітких границь. Один вид інновацій може розглядатися і як організаційний, і як економічний або технологічний. Різні види інновацій органічно пов'язані. Так, інформаційні інновації можуть суттєво впливати на управлінські, надаючи

необхідні дані щодо удосконалення усіх напрямків діяльності вищого навчального закладу, що, в свою чергу, змінює умови праці, об'єктивно формує передумови для соціальних інновацій, останні обумовлюють необхідність появи нових управлінських і технічних інновацій і т.п. [7, с. 26]

Реалізація різних видів інновацій визначається стратегією інноваційного розвитку, яка обумовлює напрямки інновацій. Інноваційна стратегія визначається завданнями та цілями організацій освіти та вищих навчальних закладів. Місія закладів освіти полягає у створенні та розвитку творчого інтелектуального потенціалу суспільства, який представляє собою сукупність знань, технологій та творчих ресурсів. Ціль, як більш конкретна функція, полягає у підготовці культурних, конкурентоспроможних, висококваліфікованих фахівців для різних галузей економіки, освіти, державного управління тощо.

Необхідність такого підходу пояснюється специфікою структури навчального закладу, організації та технології навчального процесу, особливостями кінцевого продукту освітньої сфери.

У вищій освіті, на відзнаку від матеріального виробництва, неможливо замінити вид кінцевого продукту – фахівця певного профілю, суттєво змінити, протягом навчання студента, структуру навчальних планів, термін підготовки фахівців. Неможливо також водночас змінити методику викладання.

Структуру інноваційного процесу у вищій школі можна представити як взаємодію трьох компонент: перша – створення інновацій, нових знань, ідей, як результату закінчених наукових досліджень (фундаментальних і прикладних); друга – впровадження новацій у практичну діяльність безпосередньо у діяльність закладів освіти, підприємств і організацій (нововведення або інновація); третя – розповсюдження раніше освоєних інновацій, що іманентно належить сфері освіти.

З урахуванням специфіки галузі освіти, ми пропонуємо класифікацію напрямів інноваційної діяльності для вищого навчального закладу.

За строками реалізації:

- стратегічні – передбачають визначення та реалізацію інноваційних заходів на віддалену перспективу. Це, як правило, глобальні напрямки, що передбачають кардинальні зміни у організації навчального процесу та наукових дослідженнях, перебудову технічного оснащення навчального закладу;

- тактичні – розраховані на короткий термін і призначені для реалізації оперативних цілей.

За формою впровадження:

- навчально-методичні – орієнтовані на удосконалення навчального процесу, впровадження сучасних технологій навчання, покращання методичного забезпечення, застосування технічних та інформаційних новацій у навчальному процесі;

- дослідницькі – спрямовані на розширення тематики наукових робіт, підвищення ефективності досліджень, впровадження у навчальних процес результатів наукових досліджень і технічних розробок;

➤ організаційно-управлінські – пов'язані з організацією впровадження нових інноваційних технологій у навчально-науковий процес.

Одним з найважливіших напрямків інноваційного розвитку вищого навчального закладу є розвиток інформаційної культури і технологій, створення системи комп'ютерного управління ВНЗ, розробка та впровадження системи підтримки прийняття рішень в освітній галузі, у господарському управлінні державним ВНЗ із застосуванням сучасних інтернет-технологій.

Інформаційні, комп'ютерні, телекомунікаційні технології, як технологічні інновації, обумовлюють радикальні зміни в педагогічних методах і прийомах, в організації праці викладачів і студентів, в економічних механізмах, у теорії і методології освіти. Арсенал інноваційних засобів освіти є різноманітним і він достатньо описаний у літературі з проблем застосування освітянських технологій. [8, с. 9]

В останні роки в теоретичних розробках та практиці менеджменту вищих навчальних закладів у високорозвинених країнах значна увага приділяється менеджменту інноваційними проектами, як важливому засобу забезпечення ефективної діяльності ВНЗ в результаті перебудови його горизонтальних зв'язків. З методологією і практикою менеджменту інновацій пов'язуються можливості оперативного балансування наявних ресурсів і одержуваних результатів, виконання нових навчальних і науково-виробничих задач. Менеджмент інновацій є гарантією адаптації вищого навчального закладу до мінливих вимог суспільства.

Систематична робота по реалізації інноваційних проектів потребує певних організаційних заходів. В організаційній структурі більшості вищих навчальних закладів відсутні підрозділи, функцією яких є впровадження інноваційної моделі навчально-наукового процесу. На нашу думку, перехід на інноваційний шлях розвитку неможливий без функціонування у структурі університету підрозділів, компетенцією яких є координація роботи щодо удосконалення напрямів та підвищення ефективності інноваційної діяльності [9-19].

Формою такого структурного підрозділу вищого навчального закладу, де відбуватиметься процес створення, впровадження і моніторингу інновацій, може стати лабораторія освітньо-наукових інновацій, до складу якої можуть входити дві групи фахівців. Перша група, з організації та методів роботи, буде займатися аналізом результатів наукових досліджень університету, інших навчальних закладів та наукових організацій щодо можливості використання новацій, розробляти програму їх впровадження, координувати роботу окремих підрозділів університету з цих питань. До функцій другої групи фахівців лабораторії з менеджменту інновацій входить: організація зворотного зв'язку з суб'єктами впровадження інновацій, аналіз та оцінка результатів інноваційної роботи, розробка на цій підставі заходів з удосконалення інноваційних процесів в університеті. Структурно така лабораторія може підпорядковуватися проректору з науково-дослідної роботи.

Висновки і перспектива подальших досліджень у даному напрямі.

Таким чином, перехід вищих навчальних закладів на шлях інноваційного розвитку веде не тільки до змін технологічної бази функціонування освітніх закладів, а й у корні змінює їхню інституціональну сутність.

Сьогодні формування інноваційної системи вищого навчального закладу – необхідна умова підвищення його конкурентоспроможності. Її метою є визначення і реалізація перспективних напрямків діяльності у двох аспектах: по-перше, у розробці і впровадженню нових технологій освіти та удосконаленню процесу навчання; по-друге, у підвищенні ефективності наукової та науково-дослідної діяльності. Тому теоретичний інтерес і практичну значущість набувають подальші дослідження питань удосконалення інноваційної діяльності як форми забезпечення високого рівня навчальної та науково-дослідної діяльності у вищих закладах освіти [8, с. 9].

Як результат, у країні виникають нові організаційні форми навчальних закладів – інноваційні університети, які використовують у своїй діяльності цілий спектр інноваційних технологій, широко впроваджують у навчальний процес результати своїх наукових досліджень і забезпечують конкурентоспроможність своїм випускникам на ринку праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балабанов И.Т. Инновационный менеджмент: учебное пособие / И.Т. Балабанов. – СПб.: Питер, 2000. – 208 с.
2. Лапин Н.И. Социальные ценности и реформы в кризисной России [Текст] / Н.И. Лапин // Социологические исследования. – 1993. – № 7. – С. 21-35.
3. Николаев А. И. Инновационное развитие и инновационная культура [Текст] / А.И. Николаев // Наука и науковедение. – 2001. – № 2. – С. 54-64.
4. Пригожин А. И. Нововведения: стимулы и препятствия (социальные проблемы инноватики) [Текст] / А.И. Пригожин. – М.: Экономика, 1989. – 274 с.
5. Забарная Э.Н., Харичков С.К. Инновационно-инвестиционная система: методология формирования и развития [Текст] / Э.Н. Забарная, С.К. Харичков – Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2002. – 140 с.
6. Проблеми управління інноваційним розвитком підприємств у транзитивній економіці. Під ред. С.М. Ілляшенко. – Суми: Університетська книга, 2005. – 582 с.
7. Гончаренюк И. Инновационная деятельность – новая миссия университетов [Текст] / И. Гончаренюк // "Alma mater". – 2004. – № 6. – С. 25-28.
8. Виноградов Б.А. Научно, научно-техническая и инновационная политика в системе образования Российской Федерации [Текст] / Б.А. Виноградов // Экономика образования. – 2001. – № 4. – С. 7-17.

9. Корольова, Т. С. Сучасні тенденції розвитку потенціалу наукових підрозділів вищих закладів освіти [Текст] / Т. С. Корольова // Вісник соціально-економічних досліджень. – Одеса : ОДЕУ. – 2000. – Вип. 6. – С. 268-272.

10. Підгорний, А. З. Теорія статистики : навчальний посібник / А. З. Підгорний. – Одеса : ОДЕУ, 2001. – 150 с.

11. Корольова, Т. С. Деякі методичні питання фінансування вищої освіти в Україні [Текст] / А. З. Підгорний, Т. С. Корольова // Вища освіта України. – 2002. – № 2. – С. 54-57.

12. Корольова, Т. С. Аналіз динаміки структурних змін наукових кадрів [Текст] / Т. С. Корольова // Вісник соціально-економічних досліджень. – Одеса : ОДЕУ. – 2002. – Вип. 11. – С. 231-234.

13. Корольова, Т. С. Аналіз окремих чинників регулювання наукової сфери [Текст] / Т. С. Корольова // Вісник соціально-економічних досліджень. – Одеса : ОДЕУ. – 2003. – Вип. 14. – С. 137-142.

14. Корольова, Т. С. Методи оцінки ефективності науково-дослідних робіт [Текст] / В. А. Карпов, Т. С. Корольова, Т. В. Павлова // Вісник соціально-економічних досліджень. – Одеса : ОДЕУ. – 2004. – Вип. 16. – С. 83-89.

15. Корольова, Т. С. Науковий потенціал як фактор розвитку підприємницької діяльності [Текст] / Т. С. Корольова // Экономика Крыма. – Симферополь : ТНУ, НАПКС. – 2005. – № 15. – С. 25-29.

Корольова, Т. С. Методика оцінки ефективності науково-дослідних робіт : метод. рекомендації / В. А. Карпов, Т. С. Корольова, А. З. Підгорний. – Одеса : ОДЕУ, 2005. – 19 с.

16. Підгорний, А. З. Методика розрахунку індексів економічного розвитку регіонів : метод. посібн. / А. З. Підгорний, Т. В. Уманець. – Одеса : ОНЕУ, 2005. – 17 с.

17. Корольова, Т. С. Ефективність використання наукового потенціалу вищого навчального закладу [Текст] / Т. С. Корольова // Вісник соціально-економічних досліджень. – Одеса : ОДЕУ. – 2007. – Вип. 29. – С. 93-96.

18. Королева, Т. С. Научные кадры как составляющая инновационного развития экономики [Текст] / А. З. Подгорный, Т. С. Королева // Подготовка научных кадров высшей квалификации в условиях инновационного развития экономики. Региональные, межрегиональные и международные аспекты : Матер. Междунар. науч.-практ. конф. Минск, 30 мая - 1 июня 2007 г. – Минск : ГУ «БелИСА», 2007. – С. 61-64.

19. Підгорний, А. З. Система національних рахунків : навчальний посібник. / А. З. Підгорний, О. Г. Милашко. – Одеса : ОДЕУ, 2009. – 121 с.